

POPULAȚIA ULPIEI TRAIANA SARMIZEGETUSA (I)*

de ADELA PAKI

Studiul populației unui oraș provincial roman — populație privită ca *societas* — presupune luarea în considerare a tuturor structurilor sale posibile : economice (producție și circulație de bunuri), socio-politice (categoriile sociale și instituții politice), etnice (onomastică și zone de proveniență), precum și cele spirituale. În studiul de față, am abordat două dintre laturile vieții din Sarmizegetusa, cel etnic și cel social, folosind, în acest scop, în principal, informații epigrafice și făcând doar referiri sporadice, în cursul concluziilor finale, la izvoare de altă natură.

I. STRUCTURI ETNICE**

1. Materialul și critica lui.

Două sint problemele majore pe care le ridică materialul epigrafic și anume : a. posibilități limitate de datare ; b. aria din care trebuie să fie adunat.

a. Un număr foarte redus de inscripții referitoare la subiectul nostru (85 din 282) pot fi datate¹. O asemenea deficiență va putea fi depășită doar în urma unei analize profunde și amănunțite a detaliilor tehnice² ale fiecăreia dintre ele.

b. Cînd vorbim de aria din care trebuie extrase informațiile, nu ne referim la inscripții găsite în alte localități și care atestă existența unor persoane din Ulpia Traiana ; acestea au fost luate în considerare, deoarece, cel puțin o vreme, au făcut parte din populația orașului, pe care ulterior l-au părăsit. Avem în schimb în vedere o problemă actualmente dificil de rezolvat, aceea a *territorium*-ului coloniei, căci de aceasta depinde o primă dihotomie : populația urbană, respectiv rurală. Analiza atentă a materialului și a bibliografiei³ ne conduce la concluzia că limitele teritoriului Sarmizegetusei nu sint cunoscute cu exactitate. Căci, dacă pentru *Aquae* mărturia epigrafică este de necontestat⁴, dovezile sint echivoce, deci nerevelatoare, pentru alte localități rurale. Deși nu ne propunem

* Ținem să mulțumim pentru ajutorul și observațiile acordate la întocmirea prezentei lucrări de către cercetătorul C. C. Petolescu, precum și pentru prețioasele sugestii oferite de conf. univ. D. Protase și cercetătorii M. Bărbulescu și R. Ardevan.

** Vom prezenta în cele ce urmează structurile etnice, cele socio-politice urmînd a apare ulterior.

¹ Între cele 82 de inscripții, am inclus și pe cele conținînd ca unică indicație de datare, în sec. III, gentilicul Aurelius, deși acest fapt nu este întotdeauna concludent, vezi exemplul lui Q. Aurelius Tertius, IDR, III/2, 72, care oferă o sumă considerabilă pentru aprovizionarea cu grîne (*annonae*) în anul 142.

² Materia primă și proveniența ei, modul de execuție și tipologia ornamentației, centrarea textului, caracterul literelor, forma inciziei, prezența sau absența semnelor de punctuație ș.a.

³ Pentru Tibiscum, în special D. Tudor, *Orașe. Irguri, sale*, București, 1968, p. 39 și M. Moga, *Tibiscus*, 1, 1970, p. 42—45, iar pentru Micia, L. Mărghitan, SCIV, 22, 1970, 4, p. 579—594.

⁴ IDR, III/3, 10 : C. Iul. Marcianus, *decurio coloniae, praefectus pagi Aquensis*.

aici să rezolvăm problema menționată, trebuie să exprimăm îndoielile care ne-au făcut să excludem din studiul populației sarmizegetuense așezări considerate ca aparținând de *Colonia Dacica*. Ipoteza că *pagus Tibiscensis* a fost integrat teritoriului Sarmizegetusei, pînă la ridicarea sa la rang de *municipium*, se bazează în principiu, pe două epigrafe :

a. IDR III/1, 171 care ne face cunoscut pe O. Caecil. Felix, *aug. col.* Sintem de acord cu opinia exprimată⁵, că funcția era exercitată la Ulpia Traiana, dar nu socotim aceasta drept o dovadă a încorporării Tibiscumului la *colonia* la care se face referire, deoarece tot la Tibiscum există inscripții ridicate de persoane care au exercitat magistraturi și în alte orașe : Aur. Secundinus, ? *coloniarum Sarmizegetusae et Napucensium*, IDR III/1, 133 și, mai ales, Ael. ? Victorianus, *dec., quaestoricus col. Apulensis*, IDR III/1, 140.

b. IDR III/1, 137 : Aur. Laecanius Paulinus, *vet. ex custode armorum coh. I Vindelic., dec. col. Sarmiz.* (a. 211—212). Magistratura obținută de veteranul stabilit la Tibiscum era probabil mai mult onorifică⁶, ea putînd fi deci obținută și în cazul în care locul de reședință al persoanei respective nu aparținea teritoriului orașului în care se exercită magistratura. Adăugăm acestor îndoieli și posibilitatea ca dubletul inscripției ridicate de Col. Ulp. Aug. Dac. Sarmiz. lui Q. Marcius Turbo IDR III/1, 131, să fi fost adusă la Tibiscum din capitală⁷.

În cazul Miciei, pe lângă nedumeriri de aceeași factură⁸, există și altele. Spre deosebire de Aquae, unde, în unica inscripție care atestă un magistrat al așezării rurale, IDR III/1, 10, acesta este în același timp și decurion al coloniei, la Micia, din cei opt *magistri pagi Miciensium*⁹ nici unul nu exercită vreo magistratură la Ulpia Traiana. În afară de aceasta, se observă că lucrările edilitare la Micia sînt efectuate de persoane particulare¹⁰, nu de magistrați ai coloniei, indiciu că interesul pentru acel *pagus* era privat, nu public. În fine, ne punem problema că, dacă teritoriul metropolei dacice cuprindea „toată țara Hațegului”, „zona bănățeană tibiscensă” și „bazinul mijlociu al Mureșului”, iar pe de altă parte teritoriul înfloritorului oraș Apulum includea „întreg centrul Transilvaniei”¹¹ s-ar fi produs o încălecare a acestor *territoria* cu cele ale leg. XIII Gemina și ale fiscului imperial¹².

De aceea, pînă la descoperirea unor dovezi concludente, ne-am limitat la cele actualmente sigure, socotînd necesară întocmirea unui studiu separat asupra teritoriilor orașelor din Dacia Apulensis.

⁵ M. Moga, *op. cit.*, p. 42.

⁶ Cum se menționează de altfel și în comentariul din IDR III/1, p. 60.

⁷ IDR III/1, p. 150 (după Mommsen).

⁸ Există la Micia inscripții ridicate de magistrați din Ulpia Traiana IDR III/3, 70, 71-149?, 171, dar și din Apulum : IDR III/3, 159. Prezența lor la Micia dovedește intensitatea legăturilor dintre așezări și nu apartenența *pagus*-ului la vreuna dintre cele două colonii.

⁹ Cf. IDR III/3, 69, 80, 82, 94.

¹⁰ Cf. IDR III/3, 48, 349.

¹¹ Pentru toate exprimările citate, cf. V. Branga, *Italiicii și veteranii din Dacia*, Timișoara, 1986, p. 14 sq.

¹² În legătură cu problema *territorium*-ului, vezi Peter Ørsted, *Roman Imperial Economy and Romanization*, Copenhaga, 1985, p. 28—30.

2. Metodologie. Dificultăți și posibilități actuale de depășire a lor¹³.

2.1. Termenul „origine etnică” necesită corectivul conform căruia, în epoca la care s-a efectuat colonizarea capitalei Daciei, etnia persoanelor din provincii sau chiar din Italia este arareori pură, mixajul etnic, ca rezultat al unei absorbții politice, avînd o tradiție de cel puțin două veacuri. De aceea, nu am căutat să urmărim cu tot dinadinsul cauza ce nu mai există în realitatea pe care am supus-o studiului sau, în orice caz, nu mai poate fi reconstituită, ci ne-am limitat la tentative de precizare cît mai corectă a zonelor de proveniență a coloniștilor (vezi mai jos, 2.2.). Acesta este și motivul pentru care preferăm termenul generic de structuri etnice, căci el include și problemele de onomastică și pe cele ale zonelor de proveniență.

2.2. Originea numelui oferă rareori indicii sigure asupra originii și, mai ales, a zonei de proveniență a personajului. Constatarea este veche și exemplele atît de numeroase încît ne scutesc de orice comentarii. Pentru depășirea unei atari dificultăți, trebuie luate în considerație și alte date ca : precizarea locului de baștină, divinitățile cărora li se închină personajul, legăturile de rudenie pe care le are etc. Considerăm însă că cea mai bună metodă este aceea de a realiza o repartitie teritorială riguroasă a celor două categorii de nume, *gentilicia* și *cognomina*, pe tot cuprinsul imperiului. Am efectuat o asemenea operație¹⁴ avînd la bază indicii volumelor CIL, precum și *corpora* recente care ne-au fost accesibile¹⁵, obținînd în multe cazuri o specificitate a unor nume pentru anumite provincii și chiar o aglomerare a lor, în zone mai restrinse, în jurul unor localități sau grupuri de localități, ceea ce indică un centru de iradiere a purtătorilor numelor respective¹⁶. Am stabilit astfel zonele de proveniență ale coloniștilor pe regiuni, mai largi sau mai restrinse, regiuni pe care le ordonăm în cele ce urmează însoțindu-le de codul sub care apar în text : Italia IT (Italia de nord N/IT ; Italia de centru C/IT ; Italia de sud S/IT), Provinciile vestice W (Britannia BR ; Peninsula Iberică HI ; Galile GL ; Germaniile GM), provinciile dunărene DAN (Raetia R ; Noricum N ; Pannonia P ; Dalmatia DL ; Dacia D ; Moesia M ; provinciile balcanice BK), Provinciile estice E, Provinciile africane AF¹⁷.

Desigur că nu am absolutizat această metodă, deoarece ea este statistică și deci nu oferă exactitate, ci doar posibilități de diverse grade de

¹³ În stabilirea problematicilor expuse în continuare am utilizat indicațiile lui H. -G. Pflaum, în *Colloques internationaux du CNRS. L'onomastique latine*, Paris, 1977, p. 320, citat în continuare *Colloq.*, 1975, și J. J. Wilkes, ANRW, 2, 1977, 6, p. 754—757, completate cu metode rezultate din specificul materialului epigrafic dacic, în special la punctul 2.7.

¹⁴ Pe parcursul întocmirii studiului de față am luat cunoștință de lucrarea lui A. Mócsy, Diss. Pann., 3, 1983, 1, care a efectuat o tentativă similară, prelucrată la calculator, pentru partea europeană a imperiului. De aceea, nu am mai revenit spre a face trimiteri la acest foarte util instrument de lucru.

¹⁵ EEAHA, IGLS, ILA, ILER, ILT, ILTG, IHS, IRI, IRT, ISM, RIB, RISch, RIST, RIU.

¹⁶ N/IT — Aquileia pentru Gominii cf. A. Calderini, *Aquileia romana*, 1930, p. 485 sq. și Verona pentru G. Iavolenus ; C/IT pentru Vibidius, S/IT pentru Crassus, poate Petronius și Togernius (Neapolis) ; III pentru Ant. Ursinus, N (Virunum) pentru Veponius, P pentru Cl. Valentinus și Ulp. Iustinus, DI pentru Domit. Valens, E (Asia Minor) pentru Fl. Valens și AF pentru C. Iul. Valens, Cl. Saturninus și Caec. Felix.

¹⁷ În ultimele două cazuri — E, AF — , cînd se pot face precizări mai exacte, se dă numele complet al provinciei.

probabilitate. Totuși, convergența dintre aria de răspindire a gentiliciului și cea a *cognomen*-ului aceluiași personaj oferă o siguranță mai mare.

2.3. Nume cu origini în mai multe grupe lingvistice fac dificilă depistarea zonei de proveniență a personajului, mai ales când originile posibile ale numelui indică teritoriile îndepărtate între ele sau mai multe cum este cazul *cognomen*-ului Atta care are cinci origini posibile¹⁸, nesocotind și specificitatea sa în Pannonia în sec. III¹⁹. Și în această situație, repartitia teritorială riguroasă oferă uneori soluții pozitive.

2.4. Numele unice nu sînt întotdeauna indiciul unei obîrșii autohtone a personajului. Este necesar a fi căutate, pe baza criteriilor lingvistice, origini posibile ale acelor nume care nu apar nicăieri în imperiu și, doar în lipsa unor soluții mulțumitoare, se avansează ipoteza unei etnii dacice. La Ulpia Traiana, din cele 20 nume unice (tab. 3), pentru unul singur — Seximius — nu am găsit o etimologie satisfăcătoare²⁰.

2.5. Indicarea locului de baștină, *origo*, dealtfel destul de rară, nu este nici ea întotdeauna sigură, nu doar datorită frecvențelor confuzii dintre denumirile oficiale și cele uzuale ale localităților²¹, ci în primul rînd datorită unor necesități sociale, de parvenire²². Și la Ulpia Traiana este atestat un caz, cel al lui Q. Ian. Rufus, care indică drept *origo* Tavium (Galatia) și care totuși pare a fi din Roma²³. Corelînd această situație cu

¹⁸ Latină, K. 241, Sch. 420; illyră, I. I. Russu, *Illyrii. Istoria. Limba și onomastica. Romani-zarea*, București, 1969, p. 170 (cf. p. 171 pentru originea latină); celtică, H I 272; tracică, I. I. Russu, în SCIV, 9, 1958, 2, p. 308; și frigană, cf. Zgusta, 1, p. 297 sqq. § 596, I. Robert, *Noms indigènes dans l'Asie Mineure greco-romaine*, Paris, 1963, p. 528 și Zgusta, 2, p. 105 § 119—1 (Pentru toate aceste prescurtări legate de determinări onomastice vezi abrevierile).

¹⁹ I. Barkóczy, AAASII, 16, 1964, p. 306.

²⁰ În ordine : pentru Anclarenus, cf. Sch., 395, n. 1 : Castenus poate proveni fie din latinescul Castinius, cf. Sch., 289 n. 1, fie din grecescul Κάστωρ, Pape, I, 634 sau poate fi celtic, H, I, 835 sq. : Corbulius este probabil o derivație din forma coruptă a *cognomen*-ului latin Corvus, K, 85, 331; Frisenius derivă probabil din Frisius, Sch., ad 169; Audeo, Gora, Iateimos sînt palmyrene, cf. S. Sanie, ActaMN, 10, 1973, p. 155, 158, 160 și idem *Culte orientale în Dacia romană*, I, București, 1981, p. 223 sq., 228 sq., 231 sq.; I. Appianusa, deși poate fi și o lectură greșită pentru VLP. IANVARIA, poate fi totodată și un nume grecesc, derivat din Ἀππιανός, Pape, I, 111, cu terminația specific feminină, ca pentru Hygienusa, Philetusa etc.; Butes este grecesc, Pape, I, 225; Ciniu celtic, H, I, 1017, 2022 cf. I. I. Russu, în *Colloq.*, 1975, p. 359; Deda- lus grecesc, Pape, I, 264; Esurio pare a avea o rădăcină, Esu-, vest-celtică cf. A. Mócsy, AAASH, 36, 1984, 1—4, p. 199 : Haemus este tracic W. Tomaschek, *Die alten Thraker* II, 2, 90 cf. RE, VI/2, 1912, 2221 sq. : Laurentianus derivă din Laurentinus pentru care cf. K, 182; Metrobianus și Protenus sînt grecești, Pape, II, 918, respectiv 1267 : Synda este un nume de origine asiatică, Zgusta, 1, p. 336 sq., Zgusta, 2, p. 479, el reprezentînd, printre altele un *ethnon* al tribului din Pen. Taman, în nordul Mării Negre, unde apar mai multe variante ale numelui : Σινδαΐ, Σινδεύς, Σινδοϋ etc.; Tetula — și nu Titula, care este latin, K, 171 — pare a fi tracic I. I. Russu, ATSC, 4, 1941—1943, p. 214 : Turpilla este o grafie neobișnuită a unui *cognomen* peiorativ derivat din *turpis*, forma cea mai apropiată, Turpilla, fiind întilnită în III, CII., II, 1089, însoțită de un *nomen* illyr, Dasumia.

²¹ Pentru acestea, cf. J. C. Mann, *Iatomus*, 22, 1963, 4, p. 777—782.

²² A avea *origo* adecvată era o condiție a ascensiunii sociale : J. C. Mann, *op. cit.*, p. 781 și J. J. Wilkes, *op. cit.*, p. 757.

²³ „Datorită obstinței de a-și păstra tribul — Collina — cînd în general, se adoptă tribul orașului de reședință” I. Piso, StCl, 16, 1974, p. 236, n. 17 cf. și R. Ardevan, ActaMN, 18, 1981, p. 438. Deși, trebuie menționat, acest fapt nu este o regulă chiar fără excepții (vezi, de pildă, pseudo-triburile de la Ulpia Traiana), iar, pe de altă parte, înlocuirea Romei cu Tavium drept *origo* nu putea avea consecințe pozitive în planul reușitei sociale.

cea menționată la punctul 2.1. observăm că nu întotdeauna indicarea orașului sau provinciei de reședință este identică cu etnia personajului.

2.6. Abaterile de la folosirea corectă a sistemului *tria nomina* — lipsa *praenomen*-ului, folosirea unui anumit tip de nume (*praenomen*, *nomen*, *cognomen*) în loc de altul²⁴ sau a unui singur nume, *cognomen*²⁵ — sînt indicii de datare în sec. III și nu criteriile de diferențiere etnică și nici chiar socială²⁶.

2.7. Depistarea autohtonilor în corpul cetățenesc al coloniei este o chestiune dificilă. Deși, din puținul material documentar, onomastica este cel mai prețios, inexistența unor criterii suficiente de separare a numelor sud-tracice de cele tracice, precum și necunoașterea semnificării limbii dace face imposibilă precizarea dacă persoanele cu *cognomina* tracice vin din sudul Dunării sau sînt autohtone, respectiv încercările de a sesiza eventualele latinizări ale numelui avut anterior și transformat în gentiliciu sau *cognomen*²⁷. Trebuie să ne mulțumim cu constatarea că dacii au optat pentru o modalitate radicală de latinizare a numelor, renunțînd la cele autohtone²⁸. Totodată, trebuie avut în vedere și statutul orașului, cel de *colonia deducta*, ceea ce ar însemna că, cel puțin în primele decenii de existență a orașului, populația autohtonă nu a putut pătrunde în interiorul acestuia. Totuși, sînt sesizabile următoarele indicii care ar pleda pentru o eventuală origine autohtonă a unora dintre persoanele din Ulpia Traiana :

a. Creșterea, de-a lungul timpului, a numărului persoanelor cu gentilicii imperiale, de la Ulpus la Aurelius, tab. 2, ceea ce dovedește o progresivă, apoi, sub Caracalla, masivă acordare a cetățeniei romane locuitorilor Daciei, nu numai celor veniți din afară — care trebuie să fi fost în cea mai mare parte cetățeni — , ci celor dinlăuntrul provinciei, autohtonilor.

b. Dintre persoanele care poartă gentilicii luate de la împărații ce au domnit anterior cuceririi Daciei — Iulii, Claudii, Flavii — pentru nici unul nu există indicii ale unei obirșii autohtone, ceea ce verifică corectitudinea mărturiei precedente (a).

c. Unii dintre Publii Aclii sînt probabil urmași ai unor fruntași daci încetățeniți de către Hadrian care, se știe, a dus o politică de conciliere a populației locale învinse²⁹.

²⁴ Cum este cazul lui Ulpus Avillius Florentinus, Ulpus Domitius Hermes, Aurelius Laccianus Paulinus, Aclius Macrinus Epidianus, P. Acl. Septimius Audeo. În alte cazuri, este vorba de folosirea improprie a unor *praenomina* (Gaius) sau *cognomina* (Crassus, Iustus — formă coruptă — Maximus, Proculus) în loc de gentiliciu ; situația inversă este și ea atestată : Antonius, Caecilius, Cassius, Caius, Octavius, Valerius în loc de *cognomen*.

²⁵ Chiar în cazul unor militari de elită ca Priscinus, *bf. cos.* IDR, III/3, 86 (Micia).

²⁶ Așa cum afirmă M. Le Glay, în *Colloq.*, 1975, p. 276. Pentru acestea, vezi partea referitoare la structurile socio-politice.

²⁷ Ceea ce ar reprezenta una dintre modalitățile de latinizare a numelor „barbare” H-G. Pflaum, *op. cit.*, p. 316.

²⁸ „... qui pourrait soupçonner que Aurelius Victorianus et Aurelius Vitalis de deux epigraphes découvertes à Rome eussent été des Daces si eux-mêmes n'avait pas précisé leur origine par l'expression *natione Dacus?*” H. Daicoviciu, *ActaMN*, 21, 1984, p. 91. Aceasta este și explicația proporțiilor obținute de A. Mócsy, *op. cit.*

²⁹ C. Daicoviciu, *Apulum*, 1, 1968, 1, p. 266 ; *idem*, *RE Suppl.* XIV, 1974, col. 631 ; H. Daicoviciu, *ActaMN*, 21, 1984, p. 87.

d. Se poate realiza o comparație între numele persoanelor din Sarmizegetusa și numele latine adoptate de dacii din imperiu. Faptul că, în diverse provincii, în IT, inclusiv la Roma, există un număr destul de mare de daci este cunoscut³⁰. Chiar dacă e dificil de decelat care dintre ei sînt de obirșie dacică și care au venit în Dacia după cucerire, credem că putem face o distincție între acele persoane care afirmă că sînt *oriundus ex provincia Dacia* sau *natus in provincia Dacia* și cei care menționează că sînt *natione Dacus* sau *natus Dacus*, căci, dacă în primul caz îndoielile sînt justificate, în cel de-al doilea nu avem de ce să negăm că acela care-și spune „născut dac” nu este într-adevăr de o asemenea obirșie³¹, mai ales că o astfel de *origo* nu era de natură să înlesnească o ascensiune socială și deci nu era amintită din necesități birocratice³². Comparația menționată a fost făcută cu circumspecție și abia după ce au fost examinate alte origini posibile. În cazurile în care, însă, *nomina* sau *cognomina* despre care știm că au fost folosite de daci din afara provinciei sînt, la persoanele din Ulpia Traiana, însoțite de un (alt) gentiliciu imperial din sec. II—III și nu există nici un indiciu că acestea au venit din altă provincie, am avansat ipoteza că ar putea fi autohtoni³³.

e. În epoca pe care o avem în vedere, recrutarea soldaților se făcea și din mediul autohton³⁴.

Reunind toate aceste indicii indirecte, am ajuns să sugerăm, pentru unele personaje ulpiense, o origine autohtonă. Dovezile fiind indirecte, rezultatul este nesigur, el reprezentînd doar o probabilitate. Această probabilitate, însă, este în perfectă concordanță cu legitatea istorică și în contradicție cu interpretările negativiste.

Tab. 1

Raportul dintre persoanele libere și nelibere, cu *cognomina* de diverse origini³⁵

	LAT.	GREC.	SEM.	CELT.	THR.	ILLYR.	ASIAN.
PERSOANE LIBERE	273	34	17	13	5	3	
PERSOANE NELIBERE	68	74					1
TOTAL	341				147		

³⁰ Lucrări speciale recente dedicate acestei probleme : I. I. Russu, *Daco-geții în imperiul roman*, București, 1980 și C. C. Petolescu, RI, 33, 1980, 6, p. 104—1061.

³¹ Vezi mai sus n. 27.

³² Vezi mai sus n. 21.

³³ Vezi concluziile.

³⁴ G. Forni, *Il reclutamento delle legioni da Augusto a Diocleziano*, Roma, 1953, apud M. Moga, *Din istoria militară a Daciei romane*, Cluj-Napoca, 1985, p. 129, n. 62.

³⁵ Statisticile care urmează au fost întocmite pe baza alcătuirii unor liste de *gentilia* și *cognomina* pe care nu le putem prezenta din cauză lipsei de spațiu tipografic, determinarea originii cărora s-a făcut prin consultarea principalelor cataloage de nume (v. lista de abrevieri și notele, în special n. 18 și 20).

Tab. 2
Frecvența principalilor tipuri de nume

TIPURI DE NUME	NUME	FRECVENȚA	ORIGINEA MAJORITĂȚII PURTĂTORILOR
Gentilicii imperiale	Aurelius	54	DAN
	Aelius	39	E
	Iulius	37	W
	Ulpus	32	W
	Claudius	13	W
	Flavius	13	E
	Septimius	4	E (Palmyra)
Gentilicii comune	Valerius	30	W
	Antonius	23	W
	Procilius	10	IT
	Domitius	9	DL
	Cassius	7	E
	Cornelius	7	IT
	Cominius	6	N/IT
	Januarius	5	E
	Spedius	5	DL
Cognomina	Valentinus	13	DAN, IT
	Maximus	10	IT, E, DAN
	Valens	9	IT, W, E
	Carus	7	W
	Priscus	7	W, DAN
	Saturninus	7	W
	Secundinus	7	W
	Ingenus	6	W, IT
	Iulianus	6	IT
	Primus	6	IT
	Rufinus	6	W, E, DAN
	Rufus	6	W, E, DAN
	Severus	5	IT
	Valerianus	5	IT, W

Tab. 3. Nume unice

Anclarenus
Castenus
Corbulius
Frisenius
Seximius
Audeo
Appianusa
Butes
Cimio
Dedalus
Esurio
Gora
Haemus
Iateimos
Laurentianus
Metrobianus
Proteus
Synda
Tetula
Turpilla

Tab. 4. Nume rarissime

Iustinus
Lisinius
Maximus
Pilonius
Proculus
Verpidius
Urbius
Fuscianus
Potinianus
Pusinnus
Rusticinus
Sisiata
Summus
Villanus

Tab. 5
Principalele familii și numărul membrilor lor

Lucii Aelii	1	Lucii Clodii	2	Caii Meltii	1
Publii Aelii	16	Lucii Coelii	1	Caii Octavii	1
Titii Ancharii	1	Marcii Cominii	1	Marcii Opellii	1
Sextii Annii	1	Titii Corbulii	1	Caii Petronii	1
Lucii Antistii	1	Marcii Cornelii	2	Sextii Pilonii	1
Caii Antonii	1	Quintii Cornelii	1	Marcii Pomponii	1
Lucii Antonii	7	Lucii Dasumii	1	Publii Pontii	1
Marcii Antonii	1	Caii Domitii	1	Marcii Proclii	10
Publii Antonii	1	Lucii Domitii	2	Caii Romanii	1
Quintii Antonii	1	Marcii Domitii	1	Caii Sentii	2
Lucii Apuleii	1	Ulpii ? Domitii	3	Aelii Septimii	2
Caii Aquilii	1	Publii Flaccinii	1	Manii Servii	1
Quintii Attii	1	Lucii Flavii	1	Caii Sextii	1
Sextii Attii	1	Titii Flavii	3	Caii Spedii	5
Ulpii ? Avilii	1	Aulii Frisenii	1	Marcii Suronii	1
Caii Aurelii	1	Lucii Grattii	1	Caii Titii	1
Marcii Aurelii	15	Quintii Ianuarii	1	Caii Togernii	1
Quintii Aurelii	2	Caii Iavolenii	1	Marcii Turranii	1
Titti Aurelii	3	Quintii Ingenuvii	1	Caii Valerii	6
Decimii Baebatii	1	Caii Iulii	15	Lucii Valerii	4
Marcii Bassii	1	Marcii Iulii	3	Marcii Valerii	1
Lucii Bononii	1	Quintii Iulii	2	Quintii Valerii	1
Caii Bovii	1	Titii Iulii	1	Sextii Valerii	2
Caii Caecilii	1	Caii Laberii	1	Titii Varenii	1
Marcii Calventii	1	Aurelii ? Laecanii	1	Caii Venetii	1
Lucii Cassii	2?	Titii Lisinii	1	Marcii Veponii	1
Publii Celsenii	1	Caii Longinii	1	Marcii Verpidii	1
iberii Claudii	2	Marcii Lucilii	1	Quintii Vibii	1
Titii Claudii	1	Aelii Macrinii	1	Marcii Ulpii	11
Caii Clodii	1	Quintii Manilii	1	Marcii Urbii	1

CONCLUZII

După cum este cunoscut, informațiile izvoarelor literare referitoare la statutul și structura populației ulpiense oferă trei concluzii majore :

1. Ulpia Traiana, numită inițial doar *Colonia Dacica*³⁶, a fost întemeiată³⁷ prin *deductio*, plasându-se deci dintru început în cea mai bună și mai onorifică situație a orașelor imperiului³⁸

2. Ei i-a fost acordat, asemeni altor patru orașe din Dacia, *ius Italicum*³⁹, ceea ce vădește calitatea corpului cetățenesc al coloniei și

³⁶ C. Daicoviciu, in RE, Suppl, XIV, 1974, col. 614; H. Daicoviciu, *Tibiscus*, 3, 1974, p. 101—104, deși este posibil să fi avut acest nume chiar de la începuturi, ținând cont de raritatea epitetului imperial triumfal „*Dacica*” cf. H. Wolff, *ActaMN*, 13, 1976, p. 99—118, in special p. 109.

³⁷ Data întemeierii: toamna lui 106 sau primăvara lui 107 I. Piso, *ActaMN*, 19, 1982, p. 39—57.

³⁸ Aulus Gellius, *NoctAtt*, 16, 13. 4 *apud* H-G. Pflaum, *Vestigia*, 17, 1972, p. 62 și n. 68.

³⁹ Despre *ius Italicum* in genere cf. E. Kornemann, in RE, IV/1, 1900, col. 578 sq.; A. von Premerstein, in RE, X/1, 1917, col. 1243 sq.; W. Langhammer, *Die rechtliche und soziale Stellung der Magistratus municipales und der Decuriones*, Wiesbaden, 1973, p. 21; despre *ius Italicum* in Dacia, N. Gostar, *Alta Iasi*, 6, 1969, p. 128.

oferă indicii cu privire la intențiile autorităților cuceritoare de a exploata intensiv resursele provinciei, situație în care era necesară forță de muncă suplimentară⁴⁰.

3. Colonizarea a fost în primul rând o acțiune oficială și masivă, care s-a efectuat cu coloniști din toate părțile imperiului⁴¹.

Urmărind în adâncime societatea Ulpiei Traiana, pe baza informațiilor epigrafice, pot fi de asemenea stabilite câteva concluzii în ceea ce privește obârșia etnică și zonele de proveniență ale locuitorilor Sarmizegetusei.

1. Onomastica, deși destul de variată, se constituie, prin raportul dintre persoanele cu *cognomina* latine și cele cu *cognomina* non-latine (tab. 1) într-un argument lingvistic valoros în favoarea tezei latinității coloniștilor din oraș⁴². Cele câteva nume unice (tab. 2) sau rarissime (tab. 3) reprezentând doar $\approx 7\%$ din totalul de *cognomina* și doar $\approx 13\%$ din totalul de gentilicii și a căror etimologie este relativ ușor de depistat, nu par a duce, în cea mai mare parte, la concluzii asupra unei obârșii autohtone a purtătorilor lor⁴³. Absența totală a unor nume sigur dacice și numărul redus (5) al persoanelor purtând *cognomina* tracice nu reprezintă, după cum vom vedea, o dovadă peremptorie a absenței cvasitotale a autohtonilor în capitala Daciei (v. mai jos, 4).

2. Din numărul total al persoanelor al căror loc de proveniență l-am putut stabili, cu precizie sau cu aproximație, $\approx 25\%$ provin din IT, $\approx 22\%$ din DAN, $\approx 18\%$ din E și cam tot atâția din W; $\approx 10\%$ sînt presupuși autohtoni și doar $\approx 3\%$ provin din AF. Aceste proporții contrazic oarecum afirmațiile precedente, conform cărora numărul italicilor este precumpănitor⁴⁴ și confirmă mai vechea aserțiune a lui Eutropius (*ex toto Orbe Romano*), aserțiune care însă nu intră în contradicție cu ideea, mai sus demonstrată, a latinității populației. Pe zone de proveniență, situația se prezintă astfel:

a. Din IT, zonă de proveniență a acelor coloniști care vor alcătui la Ulpia Traiana o bună parte a aristocrației municipale⁴⁵, cea mai mare parte a imigranților vin din N/IT (Aquilaia, Verona), arie recunoscută ca

⁴⁰ Despre motivul acordării dreptului italic Sarmizegetusei cf. N. Gostar, *op. cit.*, și n. 59; Trynkowski, *ActaMN*, 13, 1976, p. 86; H. Daicoviciu, *ActaMN*, 21, 1984 p. 84.

⁴¹ Eutropius, VIII, 6 cf. H. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 83.

⁴² Acest raport este comparabil cu cel stabilit la nivelul întregii provincii de I. I. Russu, în *Colloq.*, 1975, p. 356 sq. Epigrafic, latinitatea este dovedită și de numărul covârșitor de inscripții în latină, precum și de limba latină din aceste inscripții. Dealtfel, ridicarea unei epigrafe în greacă la Ulpia Traiana este indiciul unei culturi de sorginte greacă și nu a unei proveniențe greco-orientale I. Piso, *ZPE*, 90, 1983, p. 242.

⁴³ Poate doar în cazul A(eliu?) Tetula, cf. I. I. Russu, *AISC*, 4, 1941-1943, p. 214; al Castenei Nice, al lui T. Corbulius Priscianus și al lui M. Ulp. Fuscianus, cu un *cognomen* neobișnuit, derivat din Fuscinus și care mai apare o singură dată, la Roma, *CIL*, VI, 32917: 1? VL. *FVSCINIAN(us)*.

⁴⁴ M. Macrea, *Viața în Dacia romană*, București, 1909, p. 254 cf. și V. Branga, *op. cit.*

⁴⁵ Vezi partea a doua a studiului.

teritoriul de recrutare pentru legiunile participante la campaniile dacice⁴⁶ și cu care orașul continuă să păstreze legături și în sec. III⁴⁷.

b. Din DAN, de asemenea teritoriul de recrutare pentru soldații care au participat la cucerirea Daciei⁴⁸, cei mai mulți coloniști sosesc din M (Viminacium) și, mai puțin, din DL (Acquum, Salona?), P (Aquincum?), Siscia (?), N (Virunum) și BK (?).

c. W, care furnizează o masă mult mai eterogenă — din punct de vedere al statutului social — de coloniști, este zona cea mai dificil de cercetat, onomastica celtică sau celtică latinizată fiind prea puțin diferențiată pe provincii. Astfel încît, cu excepția citorva personaje din III (Antiquaria, Illiberis ?) și a citorva peregrini comercianți din Augusta Treverorum este de cele mai multe ori imposibil să precizăm cu exactitate zonele de proveniență ale coloniștilor.

d. Din E, de unde vin, în general, persoane de condiție socială modestă⁴⁹; Syria se află pe primul loc (în special Palmyra), urmată de Asia Mică (Pergamon, Taviu).

e. Africanii⁵⁰ reprezintă un număr redus în componența populației ulpiense, prezența lor fiind semnalată doar din veacul al III-lea (v. 3 c).

3. O repartiție a zonelor de proveniență pe axa timpului ne oferă următoarele constatări (tab. 6).

a. Știm prea puțin despre primul val de coloniști aduși de Traian la Sarmizegetusa, deoarece, din totalul inscripțiilor databile, doar 16 pot fi încadrate la începutul sec. II.

b. Se observă că, față de situația generală, prezentată la punctul 2, în prima etapă de colonizare, pînă la Antoninus Pius, proporția este diferită, numărul celor provenind din IT fiind cu mult mai mare, la fel și cel al imigranților din DAN ($\approx 40\%$ ficcare), restul fiind din W și unul singur posibil autohton. Situația este firească, deoarece Ulpia Traiana a fost inițial colonizată cu veterani ale căror locuri de baștină sînt toemai cele menționate: IT, DAN. Unele dintre familiile de la începutul sec. II se regăseseră și în sec. III: Lucii Antonii, Titii Flavii, Căii Iulii, Mareii Proclii, Valerii, purtătorii lor făcînd parte, pînă la sfîrșitul orașului, din aristocra-

⁴⁶ D. Benea, *Din istoria militară a Moesiei Superior și a Daciei*, Cluj-Napoca, 1983, p. 78 sq., 182; V. Moga, *Din istoria militară a Daciei romane*, Cluj-Napoca, 1985, p. 130. Menționăm însă, în legătură cu cele expuse la Metodologie, 2.2, că N/IT nu este o regiune relevantă pentru etnia militarilor recrutați de aici, deoarece este o zonă de mixaj etnic cf. E. Birley, în *Roman Britain and the Roman Army*, 1961, p. 104—125, respectiv 154—172.

⁴⁷ De pildă, legăturile Cominii-lor și ale Varenii-lor, J. Trvnkovski, *Przeglad Historyczny*, 56, 1965, 3, p. 369—387 sau ale familiei de Publii Aelii, H. Daicovicu — I. Piso, *Epigraphica, Travaux dédiés au VIIe Congrès international d'épigraphie grecque et latine. (Constantza 9—15 sept. 1977)*, București, 1977 p. 75—78.

⁴⁸ D. Benea, *op. cit.*, p. 80 sq., 182, 184.

⁴⁹ Despre orientalii din Dacia, I. I. Russu, *ActaMN*, 6, 1969, p. 167—180 și concluziile generale ale aceluiași autor, în *Coll.*, 1975, p. 361.

⁵⁰ Despre africanii din Dacia, S. Sanic, CI, Iași, 12—13, 1981—1982, p. 299—305. Penetrarea africanilor este însoțită și de apariția unor culte specifice, ca acela al lui Caelestis Virgo IDR, III/2, 17 cf. S. Sanic, *loc. cit.*

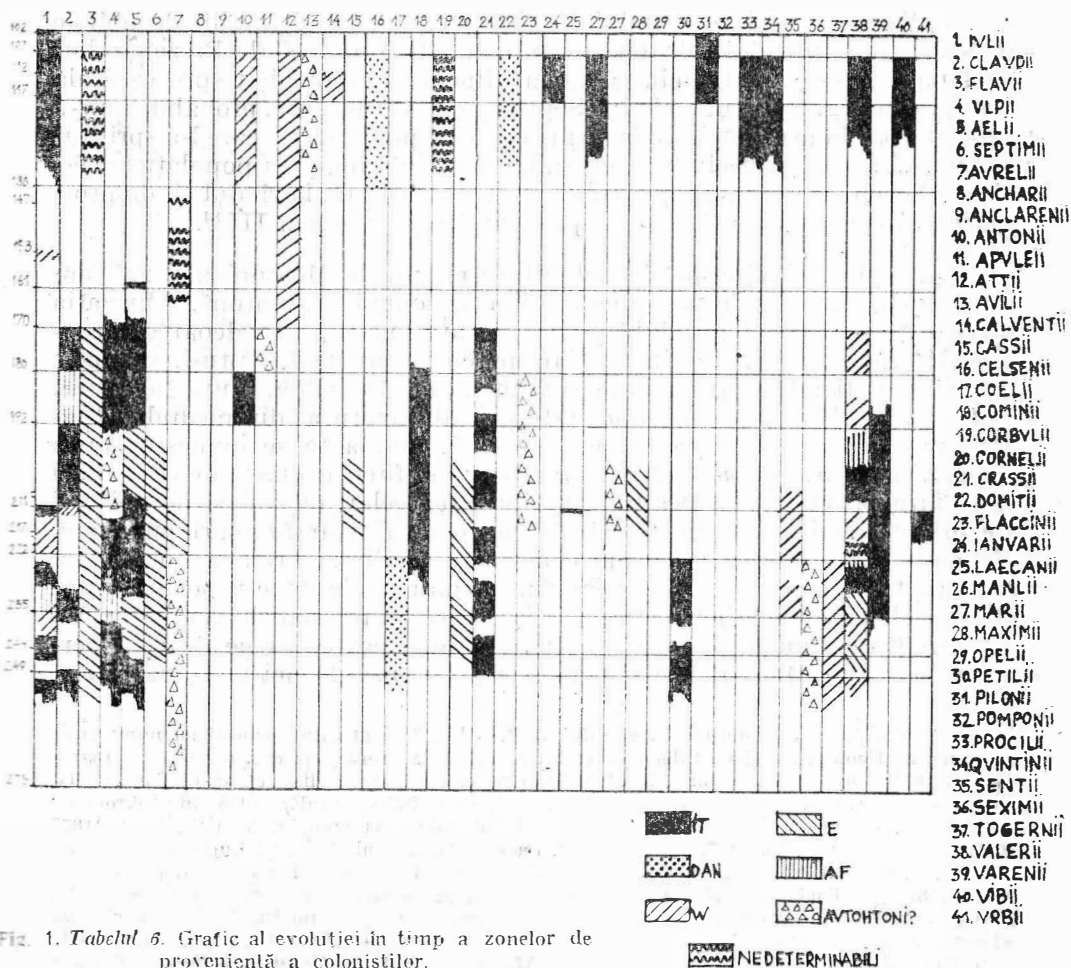

Fig. 1. Tabelul 6. Grafic al evoluției în timp a zonelor de proveniență a coloniștilor.

ția conducătoare. Totuși, alte nume dispar în veacul al treilea: Sex. Attius, Ulpus Avillius, P. Celsenus, T. Corbulius, Q. Manlius, Q. Vibius ș.a.

c. Proporția locuitorilor provenind din diferite regiuni ale imperiului se modifică simțitor în detrimentul italicilor începând cu sfârșitul sec. II. Căci, dacă socotim că unele dintre marile familii cunoscute acum sînt venite la Ulpia Traiana de la începuturile coloniei (Publii Aelii, Antonii, Cominii, Varenii, Ulpii) rămîn doar cîteva familii care par a fi venit din IT cel mai devreme după mijlocul sec. II: Claudii, Crassii, Petilii, Pomponii, Urbii și, din cîte cunoaștem pînă acum, ele nu par a fi jucat un rol oarecare în viața orașului. Crește în schimb numărul celor veniți din E, mai ales al palmyrenilor; tot acum sînt scinnalați și primii coloniști din AF, veniți

direct în provinciile din sudul Mediteranei sau ca și familii de obirșie africană, stabilite deja de ceva timp în alte provincii⁵¹. Prezența lor, deși redusă, este un indiciu că noua afluență de coloniști spre capitala Daciei este legată de numele lui Septimius Severus, care, probabil, nu s-a limitat doar la acordarea de favoruri orașelor provinciei⁵² care l-a sprijinit în timpul războaielor civile⁵³, ci s-a îngrijit și de înnoirea populației acestora. O asemenea ipoteză ar explica și ar fi susținută, la rindul ei, de prosperitatea economică a Daciei în primele decenii ale sec. III⁵⁴.

4. Aplicând criteriile de delimitare expuse la Metodologie, 2.7, am presupus un număr de persoane ca fiind de obirșie autohtonă. Afirmatia noastră nu se dorește absolută pentru fiecare caz în parte, deoarece argumentele invocate sînt indirecte, iar metoda, statistică. Totuși, în unele cazuri, pot fi aduse argumente suplimentare. De pildă, Aur. Ingenius, *miles leg. XIII G. Antoniniana*, este probabil recrutat din mediul autohton, practică generalizată la acea epocă⁵⁵. Mama sa se numește Maria Secundina, atît *nomen*-ul cît și *cognomen*-ul ei fiind utilizate de către daci din afara provinciei⁵⁶. Dealtfel, majoritatea celor presupuși de noi a fi de origine dacică sînt fie femei, fie persoane fără însărcinări publice⁵⁷. Prezența autohtonilor în corpul cetățenesc al Ulpiei Traiana nu este un fapt ieșit din comun⁵⁸. Dacă realizăm o comparație între raportul dintre persoanele cu *cognomina* vestice (adică celtice) și persoanele venite din W, indiferent de numele pe care îl poartă, pe de o parte, iar pe de alta persoane cu *cognomina* tracie și persoane presupuse de noi a fi autohtone,

⁵¹ Cum pare a fi familia din epitaful IDR, III/2, 379, ai cărei membri au nume tipic africane, ca Bonosa, cf. H-G. Pflaum, *op. cit.*, p. 320, și S. Sanie, *op. cit.*, p. 301, sau foarte larg răspindite în AF, ca Victor. Alți africani ar putea fi: Caec. Felix, cf. un C. Caec. Felix, *Bisica oriundus*, CIL, VIII, 2586, PIR², II, 45; P. Caec. Felix, *AnnEp*, 1938, 46 (Takrauna); L. Caec. Felix, *AnnEp*, 1973, 638 (Lambaesis). Cf. Saturninus cu omonimi în CIL, VIII, 21877 27611, *AnnEp*, 1922, 63, 1957, 63, 1958, 132. Familia lui L. Ant. Priscus, Lucii Antonii fiind foarte numeroși în AF, CIL, VIII, p. 7 sq. (34), deși există și-n HI, CIL, VII, p. 717 (16) și IT (18). Familia lui L. Val. Rufus, cf. CIL, VIII, p. 68 unde sînt menționate trei familii de Lucii Valerii Rufi, precum și frecvența unor *cognomina* pe care le poartă. M. Ulp. Martialis, al cărui *cognomen*, derivat din Martialis, apare o singură dată, în AF, CIL, VIII, 6259 (poate și-n HI², CIL, II, 3673: Marte...). Umbria Africana și fiul său Umbrius Villanus, al căror *nomen* apare mai rar, cu excepția IT (cca. 50) și, mai ales, a AF (peste 120).

⁵² Ridicarea unor așezări — Dierna?, Apulum, Potaissa, Porolissum — la rangul de *municipium* și a altora — Romula?, Drobeta, Potaissa — la cel de *colonia* este unanim cunoscută

⁵³ Atitudinea împăratului se justifică prin ajutorul acordat de Dacia, prin Q. Aur. Polus Terentianus, la ascensiunea lui Septimius Severus cf. G. Alföldy, *BjB*, 168, 1968, p. 135; A. R. Birley, *BjB*, 169, 1969, p. 267; idem, *Septimius Severus, the African emperor*, Londra, 1971, p. 135, 338.

⁵⁴ M. Macrea, *op. cit.*, p. 298, 300, 318 sq. etc.

⁵⁵ Despre soldații autohtoni recrutați în *leg. XIII G. v. M. Moga*, *op. cit.*, p. 131.

⁵⁶ C. *Marius* Gemellinus, *natus Dacus*, *eq. sing.* CIL, VI, 3277 cf. I. I. Russu, *Daco-geții în Imperiul roman*, București, 1980, p. 42 și Iul. Secundinus, *natione Dacus*, CIL, VI, 2495 cf. I. I. Russu, *op. cit.*, p. 40.

⁵⁷ Ael. Antonia, Ael. Primitiva, P. Ael. Iulianus, C. Aquilius Dimitianus, Ulp. Avillius Florentinus, Aur. Dexter, M. Aur. Florentinus, Aur. Mucianus, Castena Nice, P. Flaccinius Felix, Maxima Bules, Servilia Primitiva, Seximia Herminione.

⁵⁸ În teritoriul rural al capitalei Daciei romane este atestată necropola daco-romană de la Cinciș cf. D. Protase, *Autohtonii în Dacia*, București, 1980, *passim*, iar pe teritoriul metropolei a fost depistat material arheologic de factură dacică: fibule cf. D. Alicu — S. Cociș, Apulum, 25 sub tipar și ceramică A. Ardeț, *Ceramica dacică de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa*, comunicare ținută la sesiunea Muzeului de istorie din Deva, 1987.

apropierea este evidentă (0,23 în primul caz, 0,13 în al doilea) pe cînd raportul dintre persoanele cu *cognomina* estice (grecești, semitice, asianice) și persoanele venite din E este mult mai mare (2,25). Putem presupune deci că, în capitala Daciei, ca și-n alte orașe ale provinciei, au pătruns treptat, pe măsura normalizării relațiilor dintre învingși și învingători, elemente ale populației dacice, fie ca urmași ai unor fruntași daci, încetățeniți de Hadrian, fie ca persoane de origine socială mai modestă, venite din mediul rural unde existența lor este probată de mărturii diverse. Procesul penetrării autohtonilor, început probabil sub Hadrian, se intensifică spre sfîrșitul sec. II și, mai cu seamă odată cu *Constitutio Antoniniana* (v. tab. 6) (fig. 1). În această perioadă, cînd raporturile dintre populația supusă și cea cuceritoare se transformă, căpătînd o nuanță socială, nu etnică⁵⁹, o seamă de persoane de obîrșie dacică, camuflate deja de onomastica latină și de modul de viață roman, își eroiește drumul spre ierarhia municipală, unde ajung chiar să ocupe funcții publice.

THE POPULATION FROM ULPIA TRAIANA SARMIZEGETUSA (I)

ABSTRACT

This paper constitutes the first part of a study concerning the population of the roman capital of Dacia, namely the one which deals with its ethnical structures (this term was preferred by the author, because it includes the onomastic as well as the origin and the areas where the colonists proceeded from, the two things being not always similar). The paper is conceived as follows :

I. A methodological introduction which contains the methods of establishing the areas of provenance of the ulpian persons, the most important being the one by which the author realised a rigorous territorial repartization of names — *gentilicia* and *cognomina* — in the entire Empire ; the result was the obtainment of a specificity of many of them for a province or even more restraint areas, which indicates a center of spreading of the bearers of those names (statistical method).

II. The analysed material : six tabels of names, and a graph of the evolution in time of the areas of provenance of the colonists for the Dacian metropole.

III. Final conclusions, which analyse the areas of provenance establishing general proportions (Italy 25%, danubian area 22%, eastern and western provinces 18% each, african provinces 3%) and also in time (the begining of the 2nd century : 40% Italy, 40% danubian region ; end of the 2nd century and 3rd century : the encreasing of the eastern colonists and the apparition of the africans). The author comments then upon the presence of the native people ($\approx 10\%$, presence certified by a sum of indirect indications (I Methodology, 2.7.a--e), and which leads to the conclusion that gradually the relationship between conquered and conquerer changed, so that, by the end of the 2nd century they get a social colour. The ethnical

⁵⁹ M. Macrea, *op. cit.*, p. 269 ; H. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 87.

mixture, asserted by literary sources and which does not cancel the latinity of the ulpian people (see Conclusions 1 : onomastic) is a phenomenon which is confirmed by epigraphical evidence, and it will be followed by a social homogeneity in which the criterion will be constituted by the economical power and not by ethnical origin or even purity of „caste” (for a detailed analyse see the second part of the study : social and political structures).

EXPLANATION OF THE FIGURES

Fig. *Table 6.* Graph of the evolution in time of the origin of the colonists.

ABREVIERI

ANRW	Aufstieg und Niedergang der römischen Welt, Berlin—New-York.
AAASH	Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapesta.
B.Jb	Bonner Jahrbuch, Bonn.
EEAHA	Louis Leschi, Etudes d'épigraphie, d'archéologie et d'histoire africaines, Paris, 1957.
H	Holder A., Alt- u. celtischen Sprachschatz, Leipzig, 1896—1914.
IGLS	Inscriptions grecques et latines de la Syrie, edd. L. Jalabert — R. Mouterde — J. P. Rey-Coquais, Paris.
ILA	Inscriptions latines d'Afrique (Tripolitaine, Tunis, Maroc), edd. R. Cagnat — A. Merlin, Paris, 1923.
ILER	Inscriptiones latinae de l'Espagne romana, Barcelona, 1971.
ILT	A. Merlin, Inscriptions latines de la Tunisie, P.U.F., Paris, 1941.
ILTG	Inscriptions latines des Trois Gaules.
IMS	Miroslava Mirković — Stohodan Dušanić, Inscriptions de la Mésie Supérieure, Beograd, 1976 (vol. I).
IRT	The inscriptions of Roman Tripolitania, ed. by J. M. Reynolds — J. B. Ward-Perkins, London & Rome, 1952.
ISM	Inscripțiile din Seythia Minor, grecești și latine, (vol. I, II).
K	firo Kajanto, The Latin Cognomina, Helsinki-Helsingfors, 1965.
Pape	Pape, W., Wörterbuch der griechischen Eigennamen ² , vol. 1—2, Braunschweig, 1863—1870.
RIB	R. G. Collingwood — R. P. Wright, The Roman inscriptions of Britain, Oxford, 1965 (vol. I).
RISch	Gerold Walser, Römische Inschriften in der Schweiz, Berna, 1970—1980 (vol. 1—3).
RIST	Ekkehard Weber, Die römerzeitliche Inschriften aus Steiermark Graz, 1969.
RIV	Barkoczy, L.-Moesy, A., Die römische Inschriften Ungarns, Budapest, (vol. 1—3).
Sch	W. Schulze, Zur Geschichte lateinischer Eigennamen, in Abhandlungen der Königlich-Gesellschaft und Wissenschaften zu Göttingen. Philologisch-Historische Klasse, Neue Folge, Band V 5, Berlin, 1933.
Zgusta 1	L. Zgusta, Die Personennamen griechischer Städte der nördlichen Schwarzmeerküste, Praha, 1955.
Zgusta 2	L. Zgusta, Kleinasiatischen Personennamen, Prag, 1964.